

6.
ZNANOST I POLITIKA.
RESTRUKTURIRANJE SLOVENIJE,
1939.–1945.

Michael Wedekind

UDK: 314.745.2(497.4)"1939/45"
Prethodno priopćenje

Sažetak: U članku se autor bavi njemačkom ekspanzijom, okupacijom i programima preseljenja u Sloveniji između 1939. i 1945. godine. U središtu je njegove pozornosti uloga znanstvene elite u planiranju, legitimiranju i realizaciji prostornih, etničkih i društvenih promjena u Sloveniji kojima je težio Treći Reich, a koji su se mogli ostvariti jedino preseljenjima stanovništva, masovnim deportacijama, genocidom i programima germanizacije. Pri ostvarenju tih ciljeva nacistički okupacijski režim posebno se pouzdavao u osobe, ponajprije znanstvenike i političare, podrijetlom iz anektirane Austrije, među kojima je nalazio zagovornike analognih ekspanzionističkih koncepata. Analiza personalnog sastava brojnih njemačkih ureda u okupiranoj Sloveniji upućuje da su mnogi znanstvenici koji su obnašali administrativne i savjetodavne funkcije bili izravno uključeni u socijalnu i etničku germanizacijsku "obnovu" anektiranih slovenskih teritorija.

Gljučne riječi: Slovenija, Treći Reich, Drugi svjetski rat, znanost i politika, germanizacija, Helmut Carstanjen

U istraživanju *Jezik i nacionalnost u Donjoj Štajerskoj* iz 1935., usredotočenome na brojnost i disperziju njemačkog stanovništva u južnom dijelu nekadašnje habsburške nasljedne zemlje, Helmut Carstanjen (1905.–1991.), tada tridesetogodišnji austrijski geograf, zaključuje da je pokrajina – uključena u Jugoslaviju nakon Prvog svjetskog rata – zadržala "svoja negdašnja njemačka obilježja", uglavnom zbog činjenice da većinu populacije i dalje čine Nijemci i 'Vindiši'. Prema Carstanjenu, 'Vindiši', iako koriste slovenski dijalekt, pod jakim su kulturnim i rasnim utjecajem Nijemaca koje smatraju svojim "prirodnim i povijesnim vođama". U svojoj studiji – zapravo doktorskoj disertaciji objavljenoj pod pseudonimom, koju je financiralo njemačko Ministarstvo vanjskih poslova, Carstanjen je pokušao dokazati da se brojne slične 'prijelazne' ili 'fluidne' etničke grupe (tzv. *Zwischenvölker* ili *Übergangsvölker*) nalaze na istočnim njemačkim granicama. Zaključio je da se ta zemlja "sa stajališta narodnog tla (*Volksboden*) može smatrati njemačkim graničnim područjem".¹

¹ Gerhard WERNER (i.e. Helmut Carstanjen), *Sprache und Volkstum in der Untersteiermark*, Stuttgart 1935., 161.

Šest godina nakon objavljivanja tog istraživanja, njegov se autor nalazio na najodgovornijim položajima za provođenje njemačke nacionalne politike u okupiranoj Donjoj Štajerskoj. Spomenuto istraživanje može se smatrati praktički preliminarnom studijom za nacional-socijalističku etničku politiku njemačkoga okupacijskog režima nakon rata s Jugoslavijom 1941. Detaljniji uvid u sastav osoblja različitih ureda pokazuje da je nekoliko znanstvenika, preuzimanjem upravnih i savjetničkih funkcija, bilo izravno uključeno u društvenu i etničku 'obnovu' poluanektiranih slovenskih područja Donje Štajerske i susjedne Gorenjske. Podupirući njemačko osoblje u Mariboru i uredima za preseljenje u Bledu, djelovala je mreža znanstvenih institucija sa sličnim zadacima u Beču, Grazu, Klagenfurtu i Innsbrucku.

Kakav je inače bio utjecaj znanstvenih elita na njemačku okupacijsku politiku, na lokalnu "populaciju kao subjekt vladanja",² a posebice na društvenu i "etničku obnovu" na okupiranim teritorijima?³ Kako su utjecali na donošenje političkih odluka unutar sustava vlasti? Kako je relevantno akademsko znanje iz tih 'kognitivnih bazena', uglavnom ograničenih na kulturne i društvene znanosti, preneseno u birokraciju Trećeg Reicha i u politički život? U kojoj su mjeri one bile uključene u provedbu takve (nacističke) etničke politike preseljavanja, denacionalizacije i etničke asimilacije, strategija popisivanja, selekcije, masovne deportacije pa čak i fizičkog uništenja onih koji su smatrani 'nepoželjnim' etničkim grupama?

Općenitije rečeno, ta pitanja upućuju na međuodnose politike, birokracije i društvenih znanosti u planiranju i provedbi nacističkih populacijskih politika u okupiranoj Europi. U ovome radu "populacijska politika" razmatra se sa stajališta konstrukcije i implementacije etničkog razlikovanja u kontekstu teritorijalne ekspanzije.⁴ Istražujući veze između političara i znanstvenika koji su obnašali dužnosti savjetnika i administrativnih tehnokrata, ključno pitanje ovoga rada je instrumentalizacija znanja za političke upotrebe. Na taj način ono je u vezi s propitivanjem uloge i odgovornosti društvenih znanosti u pružanju tehnika i akademskog znanja nacističkom režimu u svrhu ostvarivanja društvene moći, posebice u poslovima etničke politike.⁵

Nakon rata s Jugoslavijom 1941., u sjevernoj Sloveniji uspostavljena je nacistička civilna uprava (Gorenjska i Donja Štajerska). Taj tip režima – najmilitantniji oblik njemačkog okupacijskog režima u zapadnoj i srednjoj Europi tijekom Drugoga svjetskog rata – trebao je osigurati postizanje ambicioznih ciljeva u okupiranim teritorijima davanjem najvećih ovlasti najvišim partijskim dužnosnicima susjednih provincija *Reicha*. Kao postavljeni pogla-

² Michel FOUCAULT, "Die 'Gouvernementalität'", *Gouvernementalität der Gegenwart. Studien zur Ökonomisierung des Sozialen*, (ur. Ulrich Böckling, Susanne Krasmann i Thomas Lemke), Frankfurt am Main 2000., 41.-67., posebno 61.

³ Za bibliografske reference o njemačkoj okupacijskoj i etničkoj politici u Sloveniji i susjednoj sjevernoj Italiji, vidi: Michael Wedekind, "Ethnisch-soziale Neuordnungskonzepte im besetzten Europa (1939–1945). Forschungsperspektiven von Fallstudien zum Alpen-Adria-Raum", *Das Konstrukt 'Bevölkerung' vor, im und nach dem 'Dritten Reich'*, (ur. Rainer Mackensen i Jürgen Reulecke), Wiesbaden 2005., 371.-385.

⁴ *Populacijske politike* "su namjerno konstruirani ili modificirani institucionalni aranžmani i/ili specifični programi pomoću kojih vlade utječu, direktno ili indirektno, na demografsku [kao i socijalnu i etničku] promjenu/promjene. Cilj populacijske politike u bilo kojoj zemlji može se svesti na kvantitativne [i 'kvalitativne'] promjene pripadnosti teritorijalno ograničenoj populaciji pod državnim jurisdikcijom." (Paul George DEMENY, *Population Policy: A Concise Summary*, New York 2003., 2.). 'Populacijska znanost' ovdje se ne razmatra samo kao formalna i kvantitativna demografija, već kao interdisciplinarno, sociološko-sintetsko, historijsko-strukturalno i – uglavnom – humanističko istraživanje o stanovništvu kao analitičkoj dimenziji.

⁵ Za općenitiji pristup temi vidi: Mitchell G. ASH, "Wissenschaft und Politik als Ressourcen füreinander: Programatische Überlegungen am Beispiel Deutschlands", *Wissenschaftsgeschichte heute. Festschrift für Peter Lundgreen*, Bielefeld 2001., 117.-134.

vari civilne uprave bili su izuzeti iz redovite administrativne hijerarhije i izravno podređeni *Führeru*. Međutim, nacistički okupacijski režim bio je duboko isprepleten s pokrajinskim vodstvom Koruške i Štajerske, ne samo personalno, već i konceptualno i ideološki. Karakteristično je za nacistički režim u cjelini da je njemačka okupacijska politika u Sloveniji bila kombinacija nacionalističkih i nacionalsocijalističkih ciljeva. Ti su ciljevi bili dijelom inspirirani revizionizmom, a dijelom lokalnim revanšizmom. Može ih smatrati dosljednim imperijalističkim izvođenjem ekspanzivnih austrijskih pograničnih planova, koji su bili oblikovani prije 1918. godine. Te su ambicije rezultirale agresivnom germanizacijom i genocidom nad Slovencima, tj. mjerama koje jasno dokazuju da je okupacija Slovenije bila integralni dio nacističkog preuređenja Europe. Njemačka civilna uprava i djelomična aneksija sjeverne Slovenije trebaju se razmatrati u kontekstu nacističkih imperijalnih ambicija na jugoistoku Europe, s time da je važno naglasiti da je sama nacistička ekspanzija u Sloveniju bila specifično austrijski projekt. Austrijski nacisti, a posebice “nacionalističke elite” Koruške i Štajerske, mogu se smatrati vodećim zagovornicima tih ekspanzionističkih planova jer su kao interesna skupina uspjeli steći znatan utjecaj na donošenje odluka u *Reichsleitungu*. Planovi teritorijalne i etničke ekspanzije u Sloveniji, kao i njihova akademska legitimacija, gotovo su isključivo austrijskog porijekla; u nešto manjoj mjeri isto vrijedi i za osoblje postavljeno na okupiranim teritorijima.

Nadišavši revizionističke pretenzije i programe internog preseljavanja u etnički miješanim ili ne-njemačkim područjima Koruške, Štajerske i Gradišća,⁶ izvorni austrijski imperijalistički planovi orijentirani prema Alpama i Jadranskom moru nastaju u drugoj polovici 1920-ih. Hugo Hassinger (1877.–1952.), istaknuti povjesničar, politički i antropološki geograf izjavio je netom nakon *Anschlussa* Austrije 1938. godine da “(p)rostorno planiranje mora ovdje, u Istočnoj marki – zahvaljujući njezinom položaju, prirodi i prošlosti – prerasti iz njemačkog nacionalnog prostora u veće srednjoeuropske prostore.”⁷

Pretenzije na jugoistočne obronke Alpa radi osiguranja pristupa Jadranskom moru s ciljem uspostavljanja njemačke hegemonije u srednjoj Europi, što je pak trebalo poslužiti ekspanziji u srednjoistočnu i jugoistočnu Europu, bile su kopija tradicionalnih modela nastalih prije 1918. godine. Agresivne strategije planskog naseljavanja zapravo su već bile osmišljavane među njemačkim nacionalističkim udruženjima u Austriji, koja su i započela s kolonizacijom Nijemaca u, primjerice, Donjoj Štajerskoj te su razmatrala njihovo širenje na Kranjsku i Primorsku s ciljem stvaranja njemačkog koridora ka Sredozemlju. Tijekom međuratnog perioda razni geografi i publicisti, kao i nacionalistički aktivisti širili su ekspanzionističke projekte. Izvođeci buduće njemačke granice iz *Volks- und Kulturboden-These*, tj. iz teorije koja je već u predratnoj Njemačkoj suprotstavljena *Staatsnation* koncepciji nacije, Kurt Trampler (1904.–1969.), tada asistent na *Südost-Institutu* u Münchenu, istaknuo

⁶ Vidi npr. Alois MAIER-KAIBITSCH, “Reichsdeutsche Siedler in Kärnten”, *Die Welt. Zeitschrift für das Deutschtum im Ausland*, 1933., br. 10, 690.-692.; Karl STUHLFARRER, Leopold STEURER, “Die OSSA in Österreich”, *Vom Justizpalast zum Heldenplatz. Studien und Dokumentationen 1927 bis 1938*, (ur. Ludwig Jedlicka i Rudolf Neck), Wien 1975., 35.-64.

⁷ Hugo HASSINGER, “Die Ostmark”, *Raumforschung und Raumordnung*, 2/1938., br. 3, 391.-397., posebno 396.-397. O Hassingeru vidi, Siegfried MATTL, Karl STUHLFARRER, “Angewandte Wissenschaft im Nationalsozialismus: Großraumphantasien, Geopolitik, Wissenschaftspolitik”, *Willfähige Wissenschaft. Die Universität Wien 1938–1945*, (ur. Gernot Heiss), Wien 1989., 283.-301.; Michael WEDEKIND: “Planung und Gewalt: Raumordnung und Bevölkerungsplanung im Kontext der Umsiedlung Südtirol”, *Geschichte und Region / Storia e regione*, 18/2009., br. 2, 71.-109., posebno 97.-101.; Petra SVATEK, “Hugo Hassinger und Südosteuropa: Raumwissenschaftliche Forschungen in Wien (1931–1945)”, *‘Mitteleuropa’ und ‘Südosteuropa’ als Planungsraum: Wirtschafts- und kulturpolitische Expertisen im Zeitalter der Weltkriege*, (ur. Carola Sachse), Göttingen 2010., 290.-311.

je 1934. da “na jugu kulturna granica znatno prelazi preko državne granice: nesumnjivo obuhvaća prostor Retoromana i Ladina kao i slavenske predjele Koruške i Štajerske”.⁸ Otto Maull (1887.–1957.), profesor geografije na Sveučilištu u Grazu, jedan od vodećih stručnjaka za etničku geopolitiku i autor standardnog udžbenika iz političke geografije, zagovarao je već 1931. zajedno s Helmutom Carstanjenom “sveobuhvatni znanstveni uvid” u njemačko granično pitanje i “jasnije preciziranje zahtjeva za revizijom”.⁹ Carstanjen je 1932. zatražio cjelovitu studiju južnih naselja i nacionalnih granica: “Prijelaz iz dosadašnjega obrambenog položaja [...] u napadački položaj, koji hipotezi nacionalno osviještenih Slovenaca o ‘nerazdruživoj južnoj Koruškoj’ suprotstavlja onu o ‘nerazdruživoj Donjoj Štajerskoj’ na njemačkoj strani.”¹⁰

U narednom periodu *Südostdeutsche Forschungsgemeinschaft*¹¹ u Beču i *Alpenländische Forschungsgemeinschaft*¹² u Innsbrucku kao i *Südostdeutsche Institut*¹³ u Grazu (posebice od 1938.) imali su ključnu ulogu u tim istraživanjima. Usredotočili su se na preliminarna istraživanja etničkog čišćenja u Koruškoj i pitanja teritorijalnih revizija u sjevernoj Jugoslaviji. Kognitivni interesi, teme i metode uključenih znanstvenika –orijentiranih ili na *Volkswissenschaften* ili na multidisciplinarno prostorno planiranje i ‘socio-tehničko’ proučavanje stanovništva – povezani su s planovima *Reicha* za radikalnu transformaciju društvenih struktura okupirane Europe. Statističke, socio-demografske i kartografske tehnike karakteriziraju njihova istraživanja Donje Štajerske. Primjerice, demografski i socijalni historičar Manfred Straka (1911.–1990.) bavio se od sredine 1930-ih godina brojnošću i imovinskim stanjem njemačkog stanovništva u Donjoj Štajerskoj te analizom mariborskih zemljišnih knjiga.¹⁴

Kada su se u ljeto 1940. oblikovali njemački planovi ekspanzije i pripajanja jugoslovenskih teritorija, spomenute institucije preuzele su savjetodavnu ulogu u procesu donošenja političkih odluka. Zajedno s perifernim stranačkim uredima u Štajerskoj i Koruškoj sastavili su nekoliko izvješća, memoranduma i drugih dokumenata koji su predočeni vodećim predstavnicima režima, u kojima su izražene pretenzije na Sloveniju, ističući jezične, povijesne, kulturne i gospodarske argumente. Posebice je *Südostdeutsche Institut* bio angažiran

⁸ Kurt Trampler, “Deutsche Grenzen”, *Zeitschrift für Geopolitik*, 11/1934., br. 1, 15.-71., posebno 25.

⁹ Otto Maull, Helmut Carstanjen, “Die verstümmelten Grenzen”, *Zeitschrift für Geopolitik*, 8/1931., br. 1, 54.-63., posebno 62.

¹⁰ Bundesarchiv, Berlin (dalje: BArch), R 153/1703: Helmut Carstanjen: Bericht über Gegenwartsfrage, wissenschaftliche Fragen und Arbeiten bezüglich des Deutschtums in Untersteiermark und Krain. Dodatak uz: Bericht über die Arbeitsbesprechung [der Arbeitsgemeinschaft für Alpendeutsche Forschung] in St. Paul im Lavanttal am 26. und 27. Mai 1932.

¹¹ Za *Südostdeutsche Forschungsgemeinschaft* vidi: Michael Fahlbusch, “Die ‘Südostdeutsche Forschungsgemeinschaft’. Politische Beratung und NS-Volkstumspolitik”, *Deutsche Historiker im Nationalsozialismus*, (ur. Winfried Schulze i Otto Gerhard Oexle), Frankfurt am Main 1999., 241.-264.; Michael Fahlbusch, “Südostdeutsche Forschungsgemeinschaft”, *Handbuch der völkischen Wissenschaften: Personen, Institutionen, Forschungsprogramme, Stiftungen*, (ur. Ingo Haar i Michael Fahlbusch), München 2008., 688.-697.

¹² Za *Alpenländische Forschungsgemeinschaft* vidi: Michael Fahlbusch, “Die Alpenländische Forschungsgemeinschaft – eine Brückenbauerin des großdeutschen Gedankens?”, *Grenzraum Alpenrhein: Brücken und Barrieren 1914 bis 1938*, (ur. Robert Allgäuer), Zürich 1999., 137.-233.; Michael Wedekind, “Alpenländische Forschungsgemeinschaft”. *Handbuch der völkischen Wissenschaften: Personen, Institutionen, Forschungsprogramme, Stiftungen*, (ur. Ingo Haar i Michael Fahlbusch), München 2008., 27.-38.

¹³ Za *Südostdeutsches Institut* vidi: Christian Promitzer, “Täterwissenschaft: das Südostdeutsche Institut in Graz”, *Südostforschung im Schatten des Dritten Reiches: Institutionen – Inhalte – Personen*, (ur. Mathias Beer i Gerhard Seewann), München 2004., 93.-113.

¹⁴ BArch, R 153/1508: Raimund von Klebelsberg: Alpenländische Forschungsgemeinschaft: Tätigkeitsbericht 1935/36, [Innsbruck], nije datirano [1936.?.].

Slika 1. Polaznici akademskog tečaja u studenom 1930. godine u dvorcu Sv. Martin kod Graza. Voditelj tečaja bio je dr. Helmut Carstanjen (u sredini), član NSDAP-a, kasniji direktor *Südostdeutsche Instituta*, suradnik organizacije *Verein für das Deutschtum im Ausland* te obavještajac *Reichssicherheitshauptamta*¹⁵

u tim planovima za Donju Štajersku. Manfred Straka je 1940. u institutsko ime izradio dvije etničke karte Jugoslavije koje su pridodane *Militärgeographische Beschreibung von Jugoslawien* u izdanju njemačkoga vojnog zapovjedništva u lipnju 1940. godine. Poslije je zajedno s Wilhelmom Sattlerom (*1914.) razradio kazalo toponima koje se trebalo koristiti pri budućem pripajanju teritorija Donje Štajerske, Mežiške doline i Prekmurja. U lipnju 1940. godine, opet u ime *Südostdeutsche Instituta*, Hermann Ibler (1905.–1986.), predavač na Sveučilištu u Grazu, pripremio je studiju o južnim granicama Štajerske koju je štajerski *Gauleiter* Siegfried Uiberreither (1908.–1984.) predstavio Hitleru i ministru vanjskih poslova Joachimimu von Ribbentropu.¹⁵

Helmut Carstanjen, član NSDAP-a, imenovan je direktorom *Südostdeutsche Instituta*. On izvanredno utjelovljuje mentalnu i kognitivnu sklonost tih znanstvenih krugova birokratskim tehnikama popisivanja kao i njihovu želju da utječu na politički proces ili čak izravno interveniraju u administrativnu sferu. Carstanjen je bio suradnik organizacije *Verein für das Deutschtum im Ausland* i, prije 1941., obavještajac *Reichssicherheitshauptamta* za slovenska pitanja.

Od 1941. bio je izravno uključen u napore *Reicha* da rasno preoblikuje Sloveniju. Carstanjen je bio neposredno uključen u deportacije Slovenaca i germanizaciju Donje Štajerske

¹⁵ Izvor: dipl. ing. Hermann SCHRAUTZER, "Absolventen Jahrgang der TU Graz von 1937", Gesellschaft der Absolventen, Freunde und Förderer der Technischen Universität Graz, <http://alumni.tugraz.at/netzwerk/jahrgaenge/1937/>.

kao čelnik glavnoga štajerskog ureda *Volksdeutsche Mittelstelle*, središnjeg instrumenta njemačke populacijske politike, potom savjetnik za nacionalnu politiku čelniku civilne uprave u Donjoj Štajerskoj i vodstvu organizacije *Steirischer Heimatbund*. Privremeno je bio savjetnik i u mariborskom uredu *Reichskommissar für die Festigung deutschen Volkstums* (RKF), ali je tu u jesen 1941. izgubio utjecaj. No ipak je imao upliva u povjerenstvima osnovanima radi političke i rasne provjere Slovenaca i Nijemaca koji su se, uglavnom zbog zastrašivanja, prijavili za članstvo u *Steirischer Heimatbund*, organizaciji koju su nacisti koristili kao ključnu za germanizaciju pripojenog područja.¹⁶

Na osnovi dotad prikupljenih socio-demografskih i statističkih podataka, Carstanjen je 1943. razradio preciznu strategiju naseljavanja s ciljem širenja njemačkih jezičnih granica u Donjoj Štajerskoj. Slijedeći model nacionalističke organizacije *Südmark*, koja je 1906. započela s programom kolonizacije u Šentilju u Slovenskim goricama, Carstanjen je predložio jačanje njemačkog jezičnog 'mostobrana' na tom području da bi se postupno stvorilo germanizirano područje između Štajerske i Maribora. Drugi 'mostobrani' trebali su biti izgrađeni diljem *Eibiswald* osi (Štajerska – Radlje – Muta) u gornjoj dolini rijeke Drave te između najvećih gradova, čime bi oslabile postojeće jezične granice. Carstanjenov je plan paradigmatični spoj racionalnog znanstvenog istraživanja i perverzije te korištenja tog spoja za ekspanzionističko prostorno planiranje, denacionalizaciju, masovnu deportaciju i preseljavanje.

Opsežan projekt etničkog čišćenja i preseljenja određen agresivnim ekspanzionizmom i antislavizmom te utemeljen na smišljenim scenarijima preseljenja stanovništva, odnosno prostornom planiranju s ciljem potpune promjene regionalnih populacijskih struktura u skladu s političkim i 'rasnim' kriterijima zapravo je započeo u Donjoj Štajerskoj i Gorenjskoj netom nakon njemačke okupacije. Odluka o deportaciji Slovenaca donesena je 8. i 9. travnja 1941. na konferenciji u Grazu, gdje je državni tajnik Ministarstva unutarnjih poslova, Wilhelm Stuckart (1902.–1953.), "ambiciozan časnik SS-a s geopolitičkim afinitetima i izraženim interesom za *Grossraumverwaltung*",¹⁷ sazvao poglavare buduće civilne uprave, Siegfrieda Uiberreithera i Franza Kutscheru (1904.–1944.). U dvjema fazama u Hrvatsku i Srbiju deportirano je 14 634 Slovenca i Srba iz Donje Štajerske, dok je 2 337 Slovenaca izbačeno iz Gorenjske i odmah većinom transportirano u Srbiju. Nadalje, kao što je već određeno u svibnju 1941. godine, sto i sedam osoba iz bivše koruške Mežiške doline trebalo je biti premješteno u Njemačku, dok je daljnjih 2 631 trebalo biti 'evakuirano'. Najmasovniji projekt deportacije ostvaren je između 23. listopada 1941. i 30. srpnja 1942. kada je 36 000 Slovenaca protjerano iz područja uz rijeke Savu i Sutlu u Donjoj Štajerskoj i smješteno u nekoliko logora u Njemačkoj, gdje su korišteni kao prisilna radna snaga. Iako su dotada deportacije u ostalim dijelovima Slovenije skoro zaustavljene zbog intervencije Heinricha Himmlera, plan Sava-Sutla ipak je proveden da bi se omogućilo preseljenje Nijemaca iz Kočevja (Gottschee). Himmler je namjeravao pretvoriti to područje u najgermaniziranije u čitavoj Štajerskoj.

Komisije za ispitivanje rasnog porijekla ispitale su i klasificirale stanovništvo prije deportacija, dodijelivši svakoj osobi jednu od četiriju kategorija na skali pretpostavljenih rasnih

¹⁶ Carstanjen je također bio član miješanog njemačko-hrvatskog povjerenstva za preseljenje Hrvata iz Donje Štajerske te čelnik njemačkog kontingenta miješanog njemačko-hrvatskog povjerenstva o uspostavljanju granica između Njemačke i Nezavisne Države Hrvatske; vidi: Hrvatski državni arhiv, Zagreb, fond 1521, kut. 38: Mariborski ured *Reichova* povjerenika za jačanje nijemstva gradonačelniku Maribora, 1. veljače 1943.

¹⁷ Arnold Joseph TOYNBEE, Veronica Marjorie TOYNBEE, *Hitler's Europe*, London – New York – Toronto 1954., 108.

kriterija i procjeni političkih stavova pojedinaca. Te komisije, koje su između 23. travnja i 15. rujna 1941. klasificirale 433 934 osobe u Donjoj Štajerskoj kao i 63 334 u Gorenjskoj, odlučivale su o sudbini tisuća Slovenaca. Čelnik istražnog povjerenstva za oba teritorija bio je *SS-Obersturmbannführer* Bruno Kurt Schultz (1901.–1997.),¹⁸ fizički antropolog koji je kasnih 1930-ih u ime *Rasse- und Siedlungshauptamt*a sastavio niz rasnih kriterija za kandidate za pristup SS-u s ciljem formiranja rasne elite. Proučavao je genetičke i društvene prilike ruralne populacije s namjerom da otkrije faktore nasljeđivanja. U travnju 1941. godine, Schultz je od zapovjednika *Sicherheitspolizei und Sicherheitsdiensta* u Bledu preuzeo II. odjel *Umsiedlungsstaba*, zadužen za provjeru rasne čistoće u Gorenjskoj i Donjoj Štajerskoj.

Dok su se još provodile deportacije, prvi njemački doseljenici stigli su u Donju Štajersku, a do kraja listopada 1943. useljeno je 10 666 ljudi iz Kočevja, 156 iz južnog Tirola, 297 Nijemaca iz Besarabije i 247 iz Dobruđe. Samo 1 200 Nijemaca, porijeklom iz Ljubljane, Kočevja, Kanalske doline i južnog Tirola, kolonizirano je u Gorenjsku do sredine 1943. godine. Prve partizanske akcije u ljeto 1941. pokazale su da su njemačke deportacije pojačale potencijal pokreta otpora. Nakon što je Himmler u kolovozu 1941. godine naredio prekid deportacija do kraja rata, promijenjena je njemačka okupacijska politika u Sloveniji. Eskalaciju njemačkog nasilja i represije kritizirali su Ministarstvo unutarnjih poslova, poglavar *Stabshauptamt*a RKF-a Ulrich Greifelt (1896.–1949.), kao i više koruških stranačkih dužnosnika. Već u svibnju 1941. godine, kada se štajerski *Gauleiter* Uiberreither i dalje žalio na ‘neshvatljive’ ‘zapreke [u poslovima vezanima uz kolonizaciju] koje samoj sebi nameće njemačka velesila’,¹⁹ povjesničar Karl Starzacher (1913.–1945.),²⁰ šef osoblja RKF-ova ureda u Gorenjskoj, kritizirao je u jednom memorandumu tadašnju germanizacijsku politiku. Njegova suzdržanost prema njemačkim deportacijama proizlazila je iz kritike njihove efikasnosti – smatrao je da je masovno protjerivanje Slovenaca tehnički nemoguće. Iako nije odbacivao deportaciju intelektualaca i likvidaciju ‘rasno inferiornih ljudi’, *SS-Obersturmführer* Starzacher zagovarao je akulturacijsku germanizaciju, posebno u školskoj nastavi: “Neposredni cilj je stvaranje srednjeg sloja koji osjeća pripadnost Reichu i Koruškoj u užem smislu. [...] U suštini mora se započeti isti sustavni proces regermanizacije koji je u staroj Koruškoj bio doveo do toga da su se Vindiši [1918./1919.] u svom sudbinskom zajedništvu borili s Nijemcima u [koruškoj] obrambenoj fronti [protiv Jugoslavije]. [...] Osim toga, ovim će se naizgled blagim, ali zato svrhovitijim rješenjem lakše osigurati uspjeh ponjemčivanja nego svim drugim metodama”.²¹

*Institut für Kärntner Landesforschung*²² osnovan je u listopadu 1942. godine kao rezultat odustajanja od sustavnih masovnih deportacija u korist denacionalizacijskih mjera. Kao što

¹⁸ O središnjoj važnosti Schultza za nacionalsocijalističku rasnu znanost vidi: Benoît MASSIN, “Anthropologie und Humangenetik im Nationalsozialismus, oder: Wie schreiben deutsche Wissenschaftler ihre eigene Wissenschaftsgeschichte?”, *Wissenschaftlicher Rassismus: Analysen einer Kontinuität in den Human- und Naturwissenschaften*, (ur. Heidrun Kaupen-Haas i Christian Saller), Frankfurt am Main 1999., 12.-64.

¹⁹ BArch, R 43 II/1503: Siegfried Uiberreither ministarstvu unutarnjih poslova, Maribor, 12. svibnja 1941.

²⁰ Između prosinca 1939. i veljače 1943., Starzacher je također bio na čelu o SS-u ovisnom *Amtliche Deutsche Ein- und Rückwanderestelle* u Kanalskoj dolini i stoga odgovoran za ‘tehničke i birokratske’ aspekte preseljavanja. U okupiranoj Primorskoj, Starzacher je u rujnu 1943. postao njemački savjetnik u talijanskoj pokrajini Udine. 27. travnja 1945. upucali su ga talijanski partizani u Pordenoneu.

²¹ Memorandum Karla Starzachera 22. svibnja 1941., citirano iz: Tone FERENC, *Quellen zur nationalsozialistischen Entnationalisierungspolitik in Slowenien 1941–1945 / Viri o nacistični raznarodovalni politici v Sloveniji 1941–1945*, Maribor 1980., 115.-119.

²² Vidi: Martin FRITZL, ‘... für Volk und Reich und deutsche Kultur’. *Die ‘Kärntner Wissenschaft’ im Dienste des Nationalismus*, Klagenfurt 1992.: 119. i sl.; Michael WEDEKIND, *Nationalsozialistische Besatzungs- und Annexionspolitik*

je istaknuo slovenski povjesničar Tone Ferenc (1927.–2003.), njemački okupacijski režim u Donjoj Štajerskoj bio je mnogo efikasniji u ostvarivanju germanizacijskih ciljeva nego onaj u Gorenjskoj. Uz činjenicu da je uspio ostvariti širu bazu javnog konsenzusa s obzirom na to da se oslanjao na njemačku govornu manjinu pokrajine, ključni faktor bile su sustavne i detaljne preliminarne studije koje su rađene kao dio sveobuhvatnijeg i jedinstvenog projekta. Središnja ličnost nacionalsocijalističke politike denacionalizacije i deportacije Slovenaca u Koruškoj, *SS-Obersturmbannführer* Alois Maier-Kaibitsch (1891.–1953.), koji je bio na čelu gorenjskog RKF-ova ureda u Bledu i savjetnik za nacionalnu politiku poglavara civilne uprave od listopada 1941. godine, žalio se na “potpuni nedostatak njemačkih znanstvenih radova o tom području”.²³ Dok je Štajerska imala institucije koje su podržavale intelektualno vodstvo u njemačkoj ekspanziji, u Koruškoj to nije bio slučaj. Nadalje, koruški stručnjaci za granice bili su do kraja 1930-ih prije svega angažirani na onome što bi se moglo nazvati “internom kolonizacijom”. Njihova istraživanja inspirirana su lajtmotivom njemačke kulturne superiornosti i bila su uglavnom usredotočena na jezično miješana i isključivo slovenska govorna područja Donje Koruške. Usmjerena su na “obranu” navodnog geografskog i kulturnog “jedinstva pokrajine” i prema konstrukciji “koruškog nacionalnog identiteta” – koncepta koji je trebao podvrgnuti lokalnu slovensku manjinu njemačkom socio-ekonomskom i političkom vodstvu i nadmoći, a naposljetku denacionalizaciji.

Kreiranje takozvanog “vindiškog” identiteta, za što je uglavnom zaslužan povjesničar Martin Wutte (1876.–1948.), bilo je ključno sredstvo u procesu njemačke asimilacije pomoću kojega se umjetno odvajalo koruške Slovence od onih južno od Karavanki. Wutte je 1932. isticao: “Jedan od najvažnijih problema svih njemačkih pograničnih područja je pitanje odnosa između jezika i nacionalnosti. Općenito se sve više širi spoznaja da se jezična pripadnost ne mora podudarati s nacionalnom pripadnošću [...]. Nesumnjivo važnu ulogu osim jezika imaju i zajednička domovina, kultura i gospodarstvo, zajedno proživljene sudbine, rodbinski odnosi i emocionalne pobude. [...] To vrijedi i za stanovništvo Koruške koje govori slovenskim jezikom. U jezično mješovitim područjima ima na tisuće onih koji uz njemački govore i vindiški, ali koji se jasno razlikuju od Slovenaca i svojim ponašanjem daju do znanja da ne žele biti Slovenci.”²⁴ Od 1941. godine ta strategija denacionalizacije trebala je biti primijenjena u procesu germanizacije okupirane Gorenjske.

Zadatak *Instituta für Kärntner Landeskunde*, o osnivanju kojega se raspravljalo od sredine 1941. godine, bio je usmjeravanje kao i praktično podržavanje nacionalsocijalističke germanizacijske politike kao i osiguravanje “mentalnog osvajanja” Gorenjske. Franz Kutschera, tvrdolinijaš koji je favorizirao njemačku represivnu politiku u Sloveniji – zahtijevajući u lipnju 1941. godine “da se znanost kao i uvijek i ovdje stavi uz mač” – već je definirao popis osnovnih istraživačkih tema arheoloških i povijesnih istraživanja. Bile su to migracije naroda, langobardska <http://hr.wikipedia.org/w/index.php?title=Predaja&action=edit&redlink=1> i njemačka naselja, rasni sastav stanovništva, “njemačka [...] postignuća i uspjesi na

in Norditalien 1943 bis 1945: Die Operationszonen 'Alpenvorland' und 'Adriatisches Küstenland', München 2003., 261.-265.; Michael WEDEKIND, “Institut für Kärntner Landesforschung”. *Handbuch der völkischen Wissenschaften: Personen, Institutionen, Forschungsprogramme, Stiftungen*, (ur. Ingo Haar i Michael Fahlbusch), München 2008., 266.-275.

²³ Bilješka *SS-Ahnenerbe* (Hans Schwalm) na konferenciji održanoj u Bledu od 6. do 8. listopada 1941.: T. FERENC, *Quellen zur nationalsozialistischen Entnationalisierungspolitik in Slowenien 1941–1945*, 295.-300., posebno 298.

²⁴ BArch, R 153/1703: Martin Wutte: Bericht über den Stand der wissenschaftlichen Arbeiten zur Kärntner Frage. Aneks izvješća: Bericht über die Arbeitsbesprechung [der Arbeitsgemeinschaft für Alpenteutsche Forschung] in St. Paul im Lavanttal am 26. und 27. Mai 1932.

svim područjima javnog i kulturnog života”²⁵ te njemački jezični utjecaj na slovenske dijalekte. Maier-Kaibitsch je pak zatražio “praktičnu” podršku njemačkim ciljevima, odnosno, “da se probudi [i stvori] gorenjska svijest”: “Sada još u potpunosti nedostaju znanstveni temelji takve nacionalnopolitičke orijentacije gorenjskog slovenstva. [...] Ali to zahtijeva sudjelovanje velike skupine znanstvenika.”²⁶

Iako pridružen Sveučilištu u Grazu, *Institut für Kärntner Landeskunde* uglavnom je slijedio smjernice koruškog *Gauleitera*. Taj odnos, kao i suradnja sa *SS-Abnenerbe*, rezultirao je jakim političkim utjecajem na sve znanstvene aktivnosti Instituta koje su time bivale instrument političkog vodstva. Kao što je službeno istaknuto u rujnu 1942. godine, zadatak Instituta bio je “nepobitno opravdati ideologiju njemačkog zahtjeva za prastarom germanском nasebinom Gorenjskom.”²⁷

Eberhard Kranzmayer (1897.–1975.), koji je 1. listopada 1942. godine nakon položaja predavača na Sveučilištu u Münchenu preuzeo mjesto na dijalektologiji i istraživanju graničnih područja na Sveučilištu u Grazu, imenovan je direktorom Instituta. Kranzmayer je bio stručnjak za njemačku jezičnu povijest, geolingvistiku, jezik manjina i dijalekte kao i za povijest naseljavanja istočnih Alpa te istraživanja folklor, granica i toponima. Ranjen u Prvom svjetskom ratu, sudjelovao je u graničnim sukobima u Koruškoj 1919. te Gornjoj Šleskoj 1921. godine. Kranzmayer je smatrao svoja istraživanja nastavkom tih etničkih sukoba drugim sredstvima. Njegovi većinom filološki doprinosi proučavanju južnih granica njemačkog govornog područja, a posebice njegovi radovi o kulturnim i jezičnim utjecajima na Slovence, naveli su ga na zaključak o “ogromnoj kulturnoj nadmoći [...] nijemstva prema čitavom Istoku”.²⁸ “Nedokučivom jasnoćom”, Kranzmayer je konačno mogao ustvrditi da je “oduvijek prisutno nasljedno slovenstvo sastavni dio njemačke kulturne zajednice”.²⁹

Pod dominacijom ideje njemačke kulturne ekspanzije, drugi doprinosi Instituta u vezi s Kranjskom uglavnom su posvećeni rasnim, folklornim i povijesnim aspektima geografije naseljavanja te civilizacijskim karakteristikama pokrajine. Karl Dinklage (1907.–1987.) sa Sveučilišta u Grazu, na čelu institutskog odsjeka za prapovijest i ranu povijest, pridonio je istraživanjima ranosrednjovjekovnih naselja u Koruškoj, Donjoj Štajerskoj i Gorenjskoj.³⁰ Geograf Günter Glauert (1905.–1982.) objavio je radove o geografiji povijesnih naselja u Gorenjskoj.³¹ Georg Graber (1882.–1957.) posvetio se folklornim

²⁵ Franz Kutschera ministru Bernhardu Rustu, Klagenfurt, 17. lipnja 1941., citirano iz: T. FERENC, *Quellen zur nationalsozialistischen Entnationalisierungspolitik in Slowenien 1941–1945*, 181.–183.

²⁶ Bilješka *SS-Abnenerbe* (Hans Schwalm) na konferenciji održanoj u Bledu 6. listopada 1941., citirano iz: T. FERENC, *Quellen zur nationalsozialistischen Entnationalisierungspolitik in Slowenien 1941–1945*, 295.–300.

²⁷ *Kärntner Zeitung*, 30. rujna 1942., citirano iz: M. FRITZL, ‘...für Volk und Reich und deutsche Kultur’, 134.

²⁸ Eberhard KRANZMAYER, “Der bairische Sprachraum”, *Jahrbuch der deutschen Sprache*, 2/1944., 169.–180., posebno 179.

²⁹ Eberhard KRANZMAYER, *Die deutschen Lehnwörter in der slowenischen Volkssprache*, Ljubljana 1944., 38.

³⁰ Karl DINKLAGE, “Frühdeutsche Volkskulturen im Spiegel der Bodenfunde von Untersteiermark und Krain”, *Mitteilungen der anthropologischen Gesellschaft Wien* 71/1941., 235.–259.; Karl DINKLAGE, “Oberkrains Deutschtum im Spiegel der karolingischen Bodenfunde”, *Carinthia I*, 131/1941., 360.–391.; Karl DINKLAGE, *Frühdeutsche Volkskultur in Kärnten und seinen Marken*, Ljubljana 1943.

³¹ Günter GLAUERT, *Die Entwicklung der Kulturlandschaft in den Steiner Alpen und Ostkarawanken*, Graz 1936.; Günter GLAUERT, “Zur Besiedlung der Steiner Alpen und Ostkarawanken (das Gebiet Freibach, Kanker, Sann und Mieß)”, *Deutsches Archiv für Landes- und Volksforschung*, 1/1937., 457.–486.; Günter GLAUERT, “Landschaftsbild und Siedlungsgang in einem Abschnitt der südöstlichen Kalkalpen (Ostkarawanken und Steiner Alpen) und seinen Randgebieten”, *Südost-Forschungen*, 3/1938., 457.–524.; Günter GLAUERT, “Ein Kärntner Grenzmarkt in den Karawanken im 17. und 18. Jahrhundert”, *Südost-Forschungen*, 4/1939., 643.–683.; Günter GLAUERT, “Grundherrschaftsbesitz und Rodung im karantanisch-altkrainischen Grenzgebiet”, *Südost-Forschungen*, 5/1940., 864.–943.; Günter GLAUERT, “Kul-

pitanjima,³² dok je Viktor Paschinger (1882.–1963.) proučavao geografske aspekte anektiranih područja.³³ Opća tendencija tih istraživanja bila je pokušaj dokazivanja “da je Gorenjska u pravom smislu te riječi stara njemačka kulturna zemlja te je u cjelini bila njemačka naseobina, iako su slovenizacijom svjesno bile zatrte sve njemačke veze ili čak potpuno preokrenute”.³⁴

Iako su spomenute deportacije obustavljene 1941. godine, nacionalsocijalistička vladavina u Gorenjskoj ipak je bila više nego ikada prije obilježena klimom brutalne represije. Borba protiv partizanskog pokreta, koja je uskoro pervertirala u proizvoljno teroriziranje civilnog stanovništva, sve je više korištena kao nastavljanje njemačke politike naseljavanja pomoću deportacija pobunjenika i njihove rodbine, likvidacijom taoca i uništavanjem cijelih sela. Deportacije i germanizacijske mjere nastavljene su usprkos kritici iz vlastitih redova, čak i nakon što je Friedrich Rainer (1903.–1947.) 18. rujna 1941. godine zamijenio Franza Kutscheru. No, već samo nekoliko dana nakon njegova imenovanja za glavnog povjerenika Operativne zone Jadransko primorje, poluanektiranog područja na sjeveroistoku Italije,³⁵ u rujnu 1943. godine, uputio mu je Martin Wutte – doajen koruške historiografije i tvorac “vindiške teorije” koji je podržavao anti-slovensku denacionalizacijsku politiku režima u Koruškoj i Gorenjskoj – pismeni apel, preporučujući umjereniju nacionalnu politiku u njegovoj sferi odgovornosti, posebice u Ljubljanskoj pokrajini. Wutte, iako nimalo manje uvjeren u njemačku kulturnu superiornost, zatražio je nakon sukoba tijekom 1941. i 1942. godine da se Slovencima dopusti autonomija u kulturi i, donekle, u upravi, kako bi se pokazalo “da se sada priznaje slovenska narodna osobitost i da će se njezino njegovanje i očuvanje osigurati u okviru Njemačkoga Reicha”.³⁶ Poput političkog vodstva, Wutte je nakon njemačke okupacije Italije namjeravao ujediniti područja bivše Kranjske u njemački protektorat. Iako nedvojbena odvažan čin, ta je intervencija prije svega trebala osigurati realizaciju nacionalsocijalističkog prostornog planiranja i učiniti njemačku okupacijsku politiku dinamičnijom i učinkovitijom.

U jesen 1944. godine čak je i poglavar *Stabshauptamta* RKF-a Ulrich Greifelt, pod dojmom opće vojne situacije *Reicha* i povećanom moći pokreta otpora, te sumnjajući u uspjeh njemačke denacionalizacijske politike “u jednom tako izdvojenom području naseljavanja kao što je slovensko”, predložio potpun prekid deportacija i autonomiju za Gornju Korušku i Ljubljansku pokrajinu kao i osnivanje nezavisne Slovenije pod njemačkom kontrolom. Za Greifelta, koji je napustio “vindišku teoriju” i druge pseudo-znanstvene konstrukte o njemačkoj akulturaciji Slovenaca, kolaboracija je bila važniji cilj od germanizacije područja, “jer težište njemačkog naseljavanja neće biti na jugu nego na istoku”.³⁷ Rainer, s druge

turlandschaftliche Veränderungen im Gebirgslande zwischen Drau und Sawe bis zum Beginn der deutschen Südostsiedlung”, *Südost-Forschungen*, 7/1942., 9.-52.; Günter GLAUERT, *Siedlungsgeographie von Oberkrain*, München 1943.

³² Georg GRABER, “Volkskundliches”, *Oberkrain*, (ur. Viktor Paschinger, Martin Wutte i Georg Graber), Kranj 1942., 67.-95.

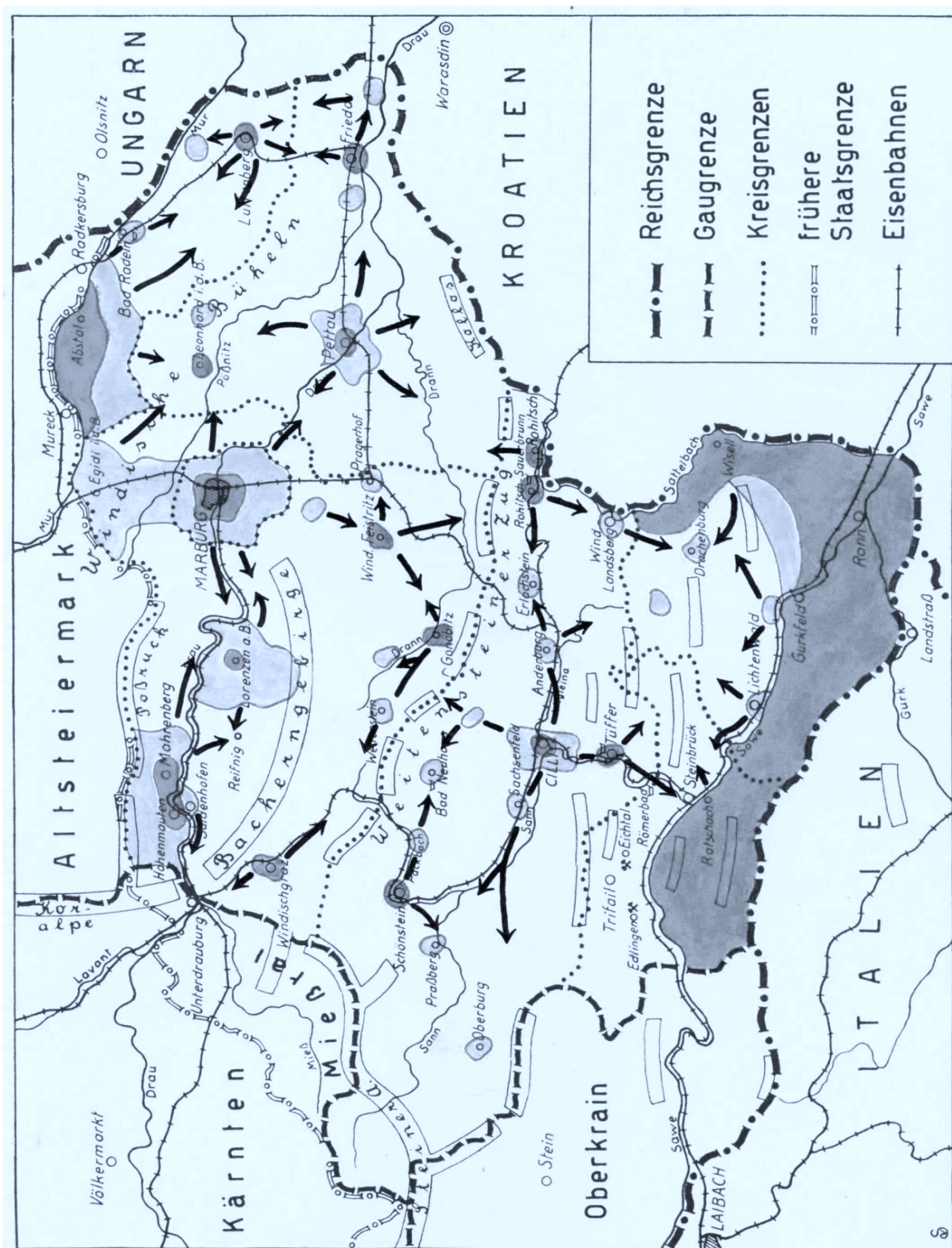
³³ Viktor PASCHINGER, “Land und Wirtschaft”, *Oberkrain*, (ur. Viktor Paschinger, Martin Wutte i Georg Graber), Kranj 1942., 7.-35.

³⁴ Karl STARZACHER, “Oberkrain: deutscher Kulturboden”, *Deutsche Volkskunde. Vierteljahresschrift der Arbeitsgemeinschaft für deutsche Volkskunde*, 5/1943., 69.-71., posebno 69.

³⁵ O Operativnoj zoni Jadransko primorje vidi: Karl STUHLPFARRER, *Die Operationszonen ‘Alpenvorland’ und ‘Adriatisches Küstenland’ 1943–1945*, Wien 1969.; M. WEDEKIND, *Nationalsozialistische Besatzungs- und Annexionspolitik*.

³⁶ Citirano prema: Wilhelm NEUMANN, “Martin Wutte und sein Urteil über die nationalsozialistische Slowenenpolitik in Kärnten und Krain aufgrund seiner Denkschrift vom 19. September 1943”, *Carinthia I*, 176/1986., 9.-40., posebno 14.

³⁷ BArch, NS 19/2661: Wilhelm Greifelt Heinrichu Himmleru, kut. I: “Volkspolitische Behandlung der Slovenen”, Schweiklberg, 20. listopada 1944.

Slika 2. Carstanjenov plan pomjčivanja i pomicanja jezične granice iz 1943. godine³⁸

³⁸ Arhiv Republike Slovenije, Ljubljana, AS 1631 (Steirischer Heimatbund / Štajerska Domovinska Zveza), 44: Helmut Carstanjen: "Planung für den räumlichen Ablauf der sprachlichen Eindeutschung und die Verschiebung der Sprachgrenze" in der Untersteiermark. Kartenanhang zum Schreiben des Nationalpolitischen Referenten in der Bundesführung des Steirischen Heimatbundes, Helmut Carstanjen, an den Kreisführer des Steirischen Heimatbundes/Kreis Trifail (Trbovlje), Heribert Eberharth, Marburg/Drau (Maribor), 17. März 1943.

strane, nije pokazao sklonost mijenjanju svoje političke linije u Gorenjskoj, iako je davao važne ustupke Slovencima na području kulture i uprave. Vođen izraženim osjećajem etničke netolerantnosti, Rainer je smatrao deportacije “posljednjom mogućnošću da se osvoji slovenska zemlja”.³⁹

Sve manja njemačka moć u to je vrijeme učinila besmislenima koncepte nacističkog režima o političkom prostoru i populacijskoj politici. Ipak, pripadnici kruga “znanosti o narodnoj osobitosti” (*Volkstumswissenschaft*), posebno Štajerske i Koruške – čija se ideološka stajališta i agitatorski angažmani svakako mogu sasvim različito vrednovati – do kraja su rata manje ili više slijedili te koncepte. U pojedinim su slučajevima čak i nakon rata ostala otvorena pitanja kojima se bavila, kao i njezine istraživačke strategije i obrasci tumačenja. Günter Glauert je, primjerice, još do kraja 1950-ih radio na gorenjskoj povijesti naseljavanja i toponomastici Karavanki i Kamniških Alpa. Georg Graber se u svojem folklorističkom prikazu Koruške vratio “rasnom” pristupu, a i Eberhard Kranzmayer se u svojim kasnijim radovima o Koruškoj samo djelomično oslobodio svojih prijašnjih tumačenja. Zastupnicima etničke politike i znanosti o narodnoj osobitosti, koje se mora vrednovati u intelektualnom kontekstu i u kontekstu realizacije ekspanzije i nacionalsocijalističke “obnove” stanovništva na alpsko-jadranskom prostoru, nakon rata su u Austriji dodijeljena brojna javna priznanja.

preveo Mladen Medved

SCHOLARSHIP AND POLITICS. RESHAPING SLOVENIA 1939–1945

Summary: The paper focuses on German expansion, occupation and resettlement programs in Slovenia between 1939 and 1945, analysing aggressive population policy implemented for socio-ethnic and spatial reorganization. In more specific terms, it concentrates on the role scholarly elites had in planning, legitimizing and executing the spatial, ethnic and societal reorganization of Slovenia by the Third Reich. These goals were to be achieved through large-scaled population transfers, mass deportations, genocide and Germanization programs. Not only in terms of personnel installed but also from a conceptual and ideological perspective, the Nazi occupation regime drew especially on policies originating in annexed Austria. In fact, Austrian scholars and politicians can be regarded as leading advocates of these expansionist concepts. A glance at the staffs of the various German offices installed in Slovenia indicates that numerous scholars holding administrative and consulting functions were directly involved in socially and ethnically ‘rebuilding’ the semi-annexed Slovenian territories. In addition to these offices, a network of scholarly institutions with similar purposes operated in Austria already since the 1930s. The paper analyses the impact these scholars had on German occupation policy and especially on the social and ethnic ‘reconstruction’ policies in the occupied territories. The article is guided by questions such as: How did the scholarly elites of a *völkisch* intellectual background influence the process of political decision-making within the Nazi regime? How was the relevant academic knowledge from these cognitive pools, mostly drawn from cultural and social sciences, transferred to the administrative bureaucracy of the Third Reich? And to what degree were these elites involved in ethno-political procedures such as German resettlement, denationalization and ethnic assimilation policies, in strategies of registration, selection and mass deportation, and even in the physical destruction of what were considered ‘undesirable’ ethnic groups?

Keywords: Slovenia, Third Reich, scholarship and politics, Germanization, Helmut Carstanjen

³⁹ BAArch, NS 19/2661: Wilhelm Greifelt Heinrichu Himmleru, kut. I: “Volkspolitische Behandlung der Slovenen”, Schweiklberg, 20. listopada 1944.

Literatura

- Mitchell G. ASH, "Wissenschaft und Politik als Ressourcen füreinander: Programmatische Überlegungen am Beispiel Deutschlands", *Wissenschaftsgeschichte heute. Festschrift für Peter Lundgreen*, Bielefeld 2001., 117.-134.
- Paul George DEMENY, *Population Policy: A Concise Summary*, New York 2003.
- Karl DINKLAGE, *Frühdeutsche Volkskultur in Kärnten und seinen Marken*, Ljubljana 1943.
- Karl DINKLAGE, "Frühdeutsche Volkskulturen im Spiegel der Bodenfunde von Untersteiermark und Krain", *Mitteilungen der anthropologischen Gesellschaft Wien* 71/1941., 235.-259.
- Karl DINKLAGE, "Oberkrains Deutschtum im Spiegel der karolingischen Bodenfunde", *Carinthia I*, 131/1941., 360.-391.
- Michael FAHLBUSCH, "Die Alpenländische Forschungsgemeinschaft – eine Brückenbauerin des großdeutschen Gedankens?", *Grenzraum Alpenrhein: Brücken und Barrieren 1914 bis 1938*, (ur. Robert Allgäuer), Zürich 1999., 137.-233.
- Michael FAHLBUSCH, "Südostdeutsche Forschungsgemeinschaft", *Handbuch der völkischen Wissenschaften: Personen, Institutionen, Forschungsprogramme, Stiftungen*, (ur. Ingo Haar i Michael Fahlbusch), München 2008., 688.-697.
- Michael FAHLBUSCH, "Die 'Südostdeutsche Forschungsgemeinschaft'. Politische Beratung und NS-Volkstumspolitik", *Deutsche Historiker im Nationalsozialismus*, (ur. Winfried Schulze i Otto Gerhard Oexle), Frankfurt am Main 1999., 241.-264.
- Tone FERENC, *Quellen zur nationalsozialistischen Entnationalisierungspolitik in Slowenien 1941–1945 / Viri o nacistični raznarodovalni politiki v Sloveniji 1941–1945*, Maribor 1980.
- Michel FOUCAULT, "Die 'Gouvernementalität'", *Gouvernementalität der Gegenwart. Studien zur Ökonomisierung des Sozialen*, (ur. Ulrich Böckling, Susanne Krasmann i Thomas Lemke), Frankfurt am Main 2000., 41.-67.
- Martin FRITZL, '...für Volk und Reich und deutsche Kultur'. *Die 'Kärntner Wissenschaft' im Dienste des Nationalismus*, Klagenfurt 1992.
- Günter GLAUERT, "Ein Kärntner Grenzmarkt in den Karawanken im 17. und 18. Jahrhundert", *Südost-Forschungen*, 4/1939., 643.-683.
- Günter GLAUERT, *Die Entwicklung der Kulturlandschaft in den Steiner Alpen und Ostkarawanken*, Graz 1936.
- Günter GLAUERT, "Grundherrschaftsbesitz und Rodung im karantanisch-altkrainischen Grenzgebiet", *Südost-Forschungen*, 5/1940., 864.-943.
- Günter GLAUERT, "Kulturlandschaftliche Veränderungen im Gebirgslande zwischen Drau und Save bis zum Beginn der deutschen Südosiedlung", *Südost-Forschungen*, 7/1942., 9.-52.
- Günter GLAUERT, "Landschaftsbild und Siedlungsgang in einem Abschnitt der südöstlichen Kalkalpen (Ostkarawanken und Steiner Alpen) und seinen Randgebieten", *Südost-Forschungen*, 3/1938., 457.-524.
- Günter GLAUERT, *Siedlungsgeographie von Oberkrain*, München 1943.
- Günter GLAUERT, "Zur Besiedlung der Steiner Alpen und Ostkarawanken (das Gebiet Freibach, Kanker, Sann und Mieß)", *Deutsches Archiv für Landes- und Volksforschung*, 1/1937., 457.-486.
- Georg GRABER, "Volkskundliches", *Oberkrain*, (ur. Viktor Paschinger, Martin Wutte i Georg Graber), Kranj 1942., 67.-95.
- Hugo HASSINGER, "Die Ostmark", *Raumforschung und Raumordnung*, 2/1938., br. 3, 391.-397.
- Eberhard KRANZMAYER, "Der bairische Sprachraum", *Jahrbuch der deutschen Sprache*, 2/1944., 169.-180.
- Eberhard KRANZMAYER, *Die deutschen Lehnwörter in der slowenischen Volkssprache*, Ljubljana 1944.

- Alois MAIER-KAIBITSCH, "Reichsdeutsche Siedler in Kärnten", *Die Welt. Zeitschrift für das Deutschtum im Ausland*, 1933., br. 10, 690.-692.
- Benoît MASSIN, "Anthropologie und Humangenetik im Nationalsozialismus, oder: Wie schreiben deutsche Wissenschaftler ihre eigene Wissenschaftsgeschichte?", *Wissenschaftlicher Rassismus: Analysen einer Kontinuität in den Human- und Naturwissenschaften*, (ur. Heidrun Kaupen-Haas i Christian Saller), Frankfurt am Main 1999., 12.-64.
- Siegfried MATTL, Karl STUHLPFARRER, "Angewandte Wissenschaft im Nationalsozialismus: Großraumphantasien, Geopolitik, Wissenschaftspolitik", *Willfähige Wissenschaft. Die Unversität Wien 1938–1945*, (ur. Gernot Heiss), Wien 1989., 283.-301.
- Otto MAULL, Helmut CARSTANJEN, "Die verstümmelten Grenzen", *Zeitschrift für Geopolitik*, 8/1931., br. 1, 54.-63.
- Wilhelm NEUMANN, "Martin Wutte und sein Urteil über die nationalsozialistische Slowenenpolitik in Kärnten und Krain aufgrund seiner Denkschrift vom 19. September 1943", *Carinthia I*, 176/1986., 9.-40.
- Viktor PASCHINGER, "Land und Wirtschaft", *Oberkrain*, (ur. Viktor Paschinger, Martin Wutte i Georg Graber), Kranj 1942., 7.-35.
- Christian PROMITZER, "Täterwissenschaft: das Südostdeutsche Institut in Graz", *Südostforschung im Schatten des Dritten Reiches: Institutionen – Inhalte – Personen*, (ur. Mathias Beer i Gerhard Seewann), München 2004., 93.-113.
- Karl STARZACHER, "Oberkrain: deutscher Kulturboden", *Deutsche Volkskunde. Vierteljahresschrift der Arbeitsgemeinschaft für deutsche Volkskunde*, 5/1943., 69.-71.
- Karl STUHLPFARRER, *Die Operationszonen 'Alpenvorland' und 'Adriatisches Küstenland' 1943–1945*, Wien 1969.
- Karl STUHLPFARRER, Leopold STEURER, "Die OSSA in Österreich", *Vom Justizpalast zum Heldenplatz. Studien und Dokumentationen 1927 bis 1938*, (ur. Ludwig Jedlicka i Rudolf Neck), Wien 1975., 35.-64.
- Petra SVATEK, "Hugo Hassinger und Südosteuropa: Raumwissenschaftliche Forschungen in Wien (1931–1945)", *'Mitteleuropa' und 'Südosteuropa' als Planungsraum: Wirtschafts- und kulturpolitische Expertisen im Zeitalter der Weltkriege*, (ur. Carola Sachse), Göttingen 2010., 290.-311.
- Arnold Joseph TOYNBEE, Veronica Marjorie TOYNBEE, *Hitler's Europe*, London – New York – Toronto 1954.
- Kurt TRAMPLER, "Deutsche Grenzen", *Zeitschrift für Geopolitik*, 11/1934., br. 1, 15.-71.
- Michael WEDEKIND, "Alpenländische Forschungsgemeinschaft". *Handbuch der völkischen Wissenschaften: Personen, Institutionen, Forschungsprogramme, Stiftungen*, (ur. Ingo Haar i Michael Fahlbusch), München 2008., 27.-38.
- Michael WEDEKIND, "Ethnisch-soziale Neuordnungskonzepte im besetzten Europa (1939–1945). Forschungsperspektiven von Fallstudien zum Alpen-Adria-Raum", *Das Konstrukt 'Bevölkerung' vor, im und nach dem 'Dritten Reich'*, (ur. Rainer Mackensen i Jürgen Reulecke), Wiesbaden 2005., 371.-385.
- Michael WEDEKIND, "Institut für Kärntner Landesforschung". *Handbuch der völkischen Wissenschaften: Personen, Institutionen, Forschungsprogramme, Stiftungen*, (ur. Ingo Haar i Michael Fahlbusch), München 2008., 266.-275.
- Michael WEDEKIND, *Nationalsozialistische Besatzungs- und Annexionspolitik in Norditalien 1943 bis 1945: Die Operationszonen 'Alpenvorland' und 'Adriatisches Küstenland'*, München 2003., 261.-265.
- Michael WEDEKIND, "Planung und Gewalt: Raumordnung und Bevölkerungsplanung im Kontext der Umsiedlung Südtirol", *Geschichte und Region / Storia e regione*, 18/2009., br. 2, 71.-109.
- Gerhard WERNER (i.e. Helmut Carstanjen), *Sprache und Volkstum in der Untersteiermark*, Stuttgart 1935.

INTELEKTUALCI I RAT 1939.–1947.

**Zbornik radova s međunarodnog
skupa Desničini susreti 2011.**

Uredili

Drago Roksandić
Ivana Cvijović Javorina

Filozofski fakultet u Zagrebu
Plejada
Zagreb, 2012.

Biblioteka DESNIČINI SUSRETI
sv. 6

Nakladnici

Filozofski fakultet u Zagrebu, Centar za komparativnohistorijske i interkulturalne studije
Plejada d.o.o., Zagreb

Za nakladnike

Damir Boras
Igor Ranić

Uredništvo

Drago Roksandić
Ivana Cvijović Javorina
Bojan Đorđević
Branimir Janković

Recenzenti

Damir Agičić
Zvonko Kovač
Velimir Visković

*Tiskanje ove knjige potpomogli su Ministarstvo kulture Republike Hrvatske i
Gradski ured za obrazovanje, kulturu i šport grada Zagreba*

Fotografija na naslovnici

Vladan Desnica (iz fotodokumentacije dr. sc. Uroša Desnice)

Copyright © 2012., Plejada, Zagreb

ISBN 978-953-7782-16-0

INTELEKTUALCI I RAT 1939.–1947.
Zbornik radova s Desničinih susreta 2011.
Drago Roksandić, Ivana Cvijović Javorina (ur.)

Izvršni nakladnik
Plejada d.o.o.
Zagreb, VIII. južna obala 17
tel./faks 01/3906-533
e-mail: plejada@plejada-zg.hr
www.plejada-zg.hr

Izvršni urednik
Ilija Ranić

Grafička oprema
Nenad B. Kunštek

Lektura
Ivana Filipović Petrović
(tekstovi na hrvatskom jeziku)

Idejno rješenje naslovnice
Marko Maraković

Grafičko oblikovanje naslovnice
Ana Pojatina

Tisak i uvez
Tiskara Zelina d.d., Sveti Ivan Zelina
srpanj 2012.

CIP zapis dostupan u računalnom katalogu Nacionalne i sveučilišne
knjižnice u Zagrebu pod brojem 811798.

CENTAR ZA KOMPARATIVNOHISTORIJSKE
I INTERKULTURNE STUDIJE

INTELEKTUALCI I RAT 1939. - 1947.

Zbornik radova s Desničinih susreta 2011.

Uredili
DRAGO ROKSANDIĆ
IVANA CVIJOVIĆ JAVORINA